

Kotiliesi nro 21/2003

Kuvat: Pertti Nisonen

Suomalaisen teatterin häiriköt

Nostakaamme malja 50 vuotta täyttävälle Teatteri Jurkalle ja sen yltiöpäisille oman tiensä kulkijoille, joista tuli suomalaisen teatterin rakastettuja klassikkoja!

Teatteri Jurkan piskuruiseen lämpiöön ahtautuneet katsojat tuntevat itsensä lottovoittajiksi. Kohta pyörähtää käyntiin *Mobile Horror*, mobiilipalveluita tuottavasta it-yrityksestä kertova näytelmä, josta sukeutui pääkaupungin halutuin esitys. Helmikuussa ensi-iltansa saanut, kriitikotkin lumonnut naurupommi on myyty loppuun vuoden 2004 lokakuuhun saakka. Huoneteatteri Jurkan kannatusyhdistyksen jäsen, näyttelijä **Ville Sandqvist** myhäilee tyytyväisenä: parempaa 50-vuotisjuhlavuoden lähtölaukausta teatteri ei olisi voinut saada. Aikamme ilmiöitä ja ihmissuhteiden kitkatilanteita terävästi valottava komedia nosti pienteattereiden pioneerin jälleen komeasti eturintamaan.

Siinä he nyt ovat, Jurkan suvun räväkkä kvartetti, sisarukset **Sakari** ja **Vappu Jurkka** sekä Vapun pojat Ville ja **Kalle**. Jokainen heistä on urakoinut omalla tavallaan pitääkseen Teatteri Jurkan hengissä. Onneksi, sillä ilman Jurkkia suomalainen teatterihistoria olisi monta elämystä köyhempi.

Mutta palataanpa hetkeksi tarinan alkuun, 1950-luvun alun Helsinkiin, jossa kaksi valovoimaista näyttelijää, äiti ja tytär, etsivät mielekästä työtä. **Emmi Jurkka** oli maankuulu, yleisön rakastama aikansa tähti, jonka edessä kriitikotkin sulivat. Mutta persoonallinen ja räiskyvä virtuoosi ei sopeutunut isojen teatteritalojen marssijärjestykseen eikä alistunut ohjaajien komentoon.

”Kukaan keskinkertainen ohjaaja ei uskaltanut ottaa Emmi Jurkkaa. Hänelle oli jo syntynyt maine, ettei hän tee kuten ohjaaja käskää, vaan niin kuin hän itse haluaa. Heikko ohjaaja pelkää, että näyttelijä nolaa hänet. Emmissä tämä vaara oli todella olemassa”, Sakari Jurkka kertoo.

Myös Vappu Jurkka koki laitosteattereissa työskentelemisen ahdistavana.

”Ensi-illoja saattoi olla kaksitoista kauden aikana, ja harjoitteluaikaa kutakin produktiota kohden annettiin vain pari viikkoa. Aidosti puhutteleva esitys syntyy harjoittelun ja analyttisen pohdinnan kautta eikä suinkaan lonkalta tempaisten. Minusta tuntui, etten saanut käyttäjä ja näyttää kaikkia taitojani”, Vappu Jurkka sanoo.

Suorasanaisena ja oikeudenmukaisuutta vaativana näyttelijänä hän sai myös tuta, mitä tarkoitti johtajan valta. Lahden kaupunginteatterissa Vappu joutui tyytymään pieniin sivurooleihin, kun hän oli uskaltanut arvostella teatterinjohtajan **Fritz-Hugo Backmanin** käytöstä. Lopulta hän sanoutui irti ja palasi Helsinkiin.

August Strindbergin näytelmä *Neiti Julie* oli se esitys, jolla pääkaupungin uusi huoneteatteri astui parrasvaloihin. Tuskinpa arvasivat taiteilija **Kyllikki Hämäläisen** kotiin 9. marraskuuta 1953 kerääntyneet vieraat, millaista teatterihistoriallista tapahtumaa he olivatkaan todistamassa. Kun Emmi, Vappu ja Jeanin roolissa näytellyt **Mauno Hyvönen** myöhemmin lähtivät näytelmän kanssa kiertueelle, muu maa sai esimakua tulevasta. Intiimit, lumoavat ja yllätykselliset esitykset olisivat jatkossakin Teatteri Jurkan tavaramerkki.

Taskukokoinen teatteri

Teatteri Jurkka esiintyi aluksi yksityiskodeissa ja ravintoloissa, mutta haku oman tilan löytämiseksi oli käynnissä koko ajan. Moni hyvä idea kuitenkin kaatui rahanpuutteeseen. Onni potkaisi lopulta Kruununhaan kaupunginosassa korttelissa numero 17, jossa aiemmin oli toiminut laukkuverstas.

Paikka oli pimeä ja rähjäisessä kunnossa, mutta se ei jurkkalaisia säikäyttänyt. Pariisissa vierailut ja sen ilmapiiriin ihastunut Vappu siirsi vaikutelmansa Teatteri Jurkkaan. Lämpöistä hän rakensi tunnelmallisen monitoimitilan, jota koristivat pieni baari ja seinillä vaihtuvat taidenäyttelyt.

Jokaisen taiteilijan ja taidelaitoksen saavutuksia on puntaroitava suhteessa omaan aikaansa, niin myös Teatteri Jurkan. Kun Emmi ja Vappu ryhtyivät toteuttamaan unelmaansa, Suomessa elettiin vielä vakauttamispolitiikan aikaa ja kansa sinnitteli paremman elintason toivossa. Myös käsitys teatterista oli erilainen. Ihmiset olivat tottuneet suuriin taloihin ja virallisiin ensi-iltoihin. Pientä ja

epäsovinnasta huoneteatteria pidettiin aluksi kummajaisena, mutta yleisö ihastui nopeasti sen rentoon ilmapiiriin.

”Me teimme teatteria kutsumuksesta. Palkkaa emme saaneet, enkä ymmärrä, millä oikeastaan elimme, kun sitä rahaa ei kerta kaikkiaan ollut. Velkaa vain”, Vappu Jurkka muistelee päätään puistellen.

Olosuhteiden pakosta hän venyi kaikkeen. Näyttelijäntyönsä lisäksi Vappu siivosi, maalasi kulisseeja, huolehti kahvitarjoilusta, hankki pukuja ja rekvisiittaa, piti yhteyttä taiteilijoihin, teki mainoksia, hoiti tiedotuksen ja toimi kiertueilla autonkuljettajana.

”Minä nautin siitä. Teatterin tekeminen on alusta lähtien ollut minulle kokonaisvaltainen tapahtuma.”

Vapun vanhin poika Ville kertoo, ettei hän lapsena osannut pitää Teatteri Jurkkaa ”oikeana” teatterina.

”Se oli Emmi ja Vapun paikka, ei edes työpaikka. Vähän niin kuin koti. Siihen ei vain jostain syystä liittynyt ammatti-identiteettiä.”

Omapäistä porukkaa

Juhlavuoden kunniaksi on myös ilmestynyt **Kaarina Kytömaan** ansiokkaasti toimittama historiikki *Jurkka – teatteri huoneessa* (Like, 2003) jossa Jurkan suvun jäsenet sekä Suomen parhaimpiin teatteritutkijoihin lukeutuvat kirjoittajat valottavat kiinnostavalla tavalla Teatteri Jurkan 50-vuotista taivalta eri näkökulmista. Kirjasta käy ilmi, miten Jurkan suvun jäsenet ovat aina olleet oman tiensä kulkijoita, eräänlaisia suomalaisen teatterin häirikköjä.

”**Eino Jurkka** oli jo häirikkö, vahva ja rohkea teatterimies, joka ehti myös hankkia vihollisia terävällä älyllään ja kielellään”, Sakari Jurkka luonnehtii.

Helmikuussa 1953 kuollut Eino Jurkka ei koskaan toiminut Teatteri Jurkassa, mutta sekä Vappu että Sakari ovat jälkepäin antaneet osan kunniaa isälleen, joka jo 1930-luvulla oli leikitellyt ajatuksella omasta teatterista.

Myös Emmi Jurkka oli omapäinen individualisti, jonka arvomaailmassa taiteilijuus asettui perheen edelle.

”Eino ja Emmi elivät vain teatterille. Emmiä ei saanut edes kutsua äidiksi, hän oli kaikille Emmi. Kun olimme nuoria, Sakari vannotti minua ja **Jussia**, ettei meistä koskaan saa tulla näyttelijöitä. Hän vihasi teatteria, koska se oli vienyt häneltä molemmat vanhemmat”, Vappu Jurkka muistelee.

”Jussi oli perheemme kuopus, ja hän ennätti käydä Einon kanssa pitkiä keskusteluja. Häneltä Jussi oppi paljon. Minulta se tieto ja taito jäi valitettavasti saamatta, osin siksi, että jouduin kolmeksi vuodeksi rintamalle. Jussi myös näytteli toisella tavalla kuin Emmi, Vappu ja minä. Hän oli älykäs ja analyttinen, kun taas me muut teimme enemmän intuitiolla ja tunteella”, Sakari Jurkka kertoo.

Jussi Jurkka nähtiin Teatteri Jurkan näyttämöllä vain kerran, vuonna 1956, jolloin hän myös ohjasi Leo Lenzin näytelmän *Trio*. Seuraavana vuonna hänet kiinnitettiin Suomen Kansallisteatteriin, jossa hän työskenteli elämänsä loppuun saakka.

Jurkkalaiset myöntävät olevansa riitaisaa sukua, eivätkä peittele sitä edes haastattelutilanteessa. Yllättävää on se, että vaikka privaattipuolella ärhennelläänkin, sukulaisten kanssa tehdään töitä ja komeasti. Viimeksi näyttö hienosta yhteistyöstä saatiin vuonna 1999, kun Sakari, Ville ja Sakarin poika **Mikko** esittivät Kallen esittämän idean pohjalta kolmen miehen version **Eugene O’Neillin** näytelmästä *Matka yöhön*.

Naurun voimalla

Teatteri Jurkka on alusta asti halunnut tarjota katsojille taiteellisesti korkeatasoisia esityksiä ja rohkeita kokeiluja. Aina tavoitetta ei ole saavutettu, kiitos kroonisen rahapulnan, joka on rajoittanut välillä rajustikin kunnianhimoisten suunnitelmien toteuttamista.

Alussa myös huoneteatterin koko – vain 56 katsojapaikkaa! – tuotti vaikeuksia, sillä kirjailijat eivät osanneet kirjoittaa Jurkan pienelle, vain yhdeksän neliön näyttämölle sopivia näytelmiä. Niinpä Emmi tarttui näytelmäteksteihin ja sovitti niistä rohkeasti Jurkkaan sopivat versiot; tapa, joka vielä 1950-luvulla herätti närää monissa arvostelijoissa.

Emmi esitti mielellään omia, edellisiltä vuosikymmeniltä tuttuja bravuureitaan, joista

muodostuikin yksi Teatteri Jurkan peruspilareista. Uutuuksiin kuuluivat ohjaaja **Verna Piponiuksen** Amerikan-tuliaisina tuomat **Tennessee Williamsin** pienoisenäytelmät, jotka toivat teatterille kiitoksia ja kunniaa, sekä taitavasti esitetyt komediat, joista tuli pitkäksi aikaa Vironkadun näyttämön lippulaiva.

”Vuonna 1955 otimme **Heikki Eteläpään** vihjeestä ohjelmistoomme **F. Hugh Herbertin** modernin kaupunkikomedian *Viattomuus kadulta*, josta tuli valtava hitti. Minäkin näyttelin sitä 350 kertaa”, Sakari Jurkka muistelee.

Hänen mukaansa teatterin ohjelmistossa vuorottelivat kevyt ja vakava. Tietoisesti otetut riskit eivät aina puhutelleet katsojia, mutta onneksi yleisö rakasti elokuvista tuttujen näyttelijöiden tähdittämiä komedioita. Niiden vuoksi teatteri sai jälleen häirikön leiman, tällä kertaa vasemmistolaisrintamalta. Nauru koitui jurkkalaisille kalliiksi, sillä taiteelliset apurahat kanavoitiin poliittisesti oikeaoppisille, ei porvaristeatterin leiman saaneelle Teatteri Jurkalle.

Välirikko ja kotiinpaluu

Yksi Teatteri Jurkan historian suurimmista ongelmista kasvoi sen sisällä. Emmin halu johtaa suveerenisti teatteria johti vähitellen muiden teatterintekijöiden karkottamiseen, myös Vapun, jonka uudistussuunnitelmia Emmi vastusti aina vain voimakkaammin.

”Meille tuli lopulta konflikti äitini kanssa. Hän pelkäsi menettävänsä teatterin ja alkoi epäillä, eniten minua. Hän hylkäsi kaikki, jotka olivat olleet mukana luomassa ja tekemässä Teatteri Jurkkaa. Hän oli myös saanut päähänsä, että teatterin tulisi kuolla hänen mukanaan. Vihasin häntä siksi, olimmehan tehneet kaiken yhdessä. Onneksi minulla oli älykäs elämäkumppani, joka kehotti minua olemaan kärsivällinen ja suhtautumaan Emmin käyttäytymiseen ymmärtäväisesti”, Vappu sanoo Sankkeaan eli kuvataiteilija **Rolf Sandqvistia** kiittäen.

Välirikko johti Thespi-Teatterin perustamiseen. Sen kanssa Vappu kiersi ympäri Suomea ja esiintyi mm. sairaaloissa, vanhainkodeissa ja vankiloissa. Hän jatkoi myös työskentelyään Emmin ja Teatteri Jurkan kanssa.

Vuonna 1981 Vappu otti teatterin ohjaket käsiinsä Emmin halvaannuttua.

”Muistan ikuisesti sen tunteen, kun ilmoitin teatterin johtokunnan kokouksessa: minä vuokraan sen! Olimme Sankken kanssa köyhä taiteilijaperhe, pojat olivat vielä koululaisia, mutta olin päättänyt ahkeroida vaikka pyöreitä päiviä saadakseni vuokrat rahat kokoon. Minulle tuli tunne, että jos en nyt avaa suutani, menetämme Teatteri Jurkan lopullisesti. Niin ei saanut käydä”, Vappu Jurkka muistelee.

”Emmi kertoi minulle myöhemmin, että hän oletti minun vetävän teatteria korkeintaan kaksi vuotta ja sitten luovuttavan. Hän myönsi lopulta, miten hienoa oli, että olin jatkanut teatterin toimintaa. Hän myös antoi työlleni siunauksensa, mikä tuntui hyvältä.”

Ongelmia tuli alkajaisiksi roppakaupalla, kiitos Helsingin kaupungin ja opetusministeriön, jotka varoittamatta romahduttivat avustukset murto-osaan entisestä. Selitykseksi viranomaiset ilmoittivat kohtelevansa huoneteatteria uutena tulokkaana, olihan taloudellisen tuen anomuspapereihin merkitty anojaksi Thespi-teatteri. Sillä tosiasialla, että Vappu oli tehnyt 20-vuotisen uran Teatteri Jurkassa, ei ollut merkitystä.

”Teatteri Jurkan nimi on ollut painolasti siinä mielessä, että teatterin tekemisestä täysin tietämättömät ihmiset luulevat rahavirtojen menevän Jurkan suvun jäsenten taskuun. On varmaa, että 1980-luvulla ainakin osa tukea päättävistä viranomaisista ajatteli näin, eivätkä he nähneet mitään mieltä teatterin toiminnan jatkamisessa”, nykyään Teatteri Jurkan hallinto- ja talousjohtajana toimiva Kalle Sandqvist sanoo.

Uuden polven pelastajat

Vappu uskoo teatterin selviytyneen kriiseistä suojelusenkeiden avulla. Niiden apuna on toki ollut maallista väkeä, mm. Vapun oikeaksi kädeksi pestattu monitoimimies **Martti Puuri**, elämäkumppani Rolf Sandqvist sekä omat pojat Ville sekä Kalle, joka kertoo kokeneensa velvollisuudekseen pelastaa Emmin ja Vapun elämäntyö.

”Halua ottaa vastuuta teatterin toiminnasta vahvistui pikku hiljaa. Jos teatteri olisi mennyt konkurssiin ilman, että olisin millään tavoin yrittänyt estää sitä, se olisi varmasti vaivannut minua loppuelämäni. Teatterin talouden kuntoon saattamisesta kasvoi monen vuoden missio”, Kalle

kertoo.

Myös Ville on viime vuosina vaikuttanut aiempaa määrätietoisemmin Teatteri Jurkan kohtaloon. ”Kun valmistuin Teatterikorkeakoulusta vuonna 1984, halusin kokeilla omia siipiäni, niin naiivilta kuin se kuulostaakin. Se on kai aika ymmärrettävää kaikille, jotka valitsevat saman alan kuin vanhempansa. Varsinaista tarvetta kääntää selkäni Teatteri Jurkalle ei ollut. Enemminkin kyse oli taistelusta omia ja muiden asenteita vastaan”, hän sanoo. Nykyään Näyttelijäliiton puheenjohtajana toimiva Ville Sandqvist istuu Teatteri Jurkan hallituksessa ja on myös näytellyt Vironkadun näyttämöllä.

Nuoret nurkanvaltaajat

Kallen ja Villen aloitteesta Teatteri Jurkkaan valittiin ensimmäinen ammattijohtaja suvun ulkopuolelta Vapun jäätyä eläkkeelle vuonna 1994. Tarkoituksena oli nostaa teatterin arvostusta suomalaisessa teatterikentässä ja luoda uudenlainen, aiempaa tehokkaampi tuotantokulttuuri. ”Se, että teatteriin tuli ulkopuolinen johtaja, oli hyvin tärkeä ja merkittävä päätös Teatteri Jurkan historiassa ja toiminnassa. Tärkeintä oli, että Kalle sai tukea. **Atro Kahiluoto** ohjasi hienoja esityksiä kuten **Maksim Gorkin** *Pohjalla*, mutta hänen toimintansa Jurkassa ei ollut täysin ongelmaton. Osa hänen pyrkimyksistään oli jopa laittomia. Oli surullista, että hän ihastui Vironkadun huoneteatteriin niin, että hän yritti vallata teatterin ja häätää kaikki Jurkan suvun jäsenet teatterin hallituksesta. Se tuntui pahalta”, Vappu Jurkka sanoo.

Myös Kahiluodon asenne kiertuetoimintaa kohtaan pahoitti Vapun mielen.

”Hän halveksi maaseudulle tekemiämme kiertueita, vaikka juuri niillä tahkottiin rahaa Teatteri Jurkassa esitettävien näytelmien kulujen kattamiseksi. Edes silloin, kun loukkasin jalkani ja jouduin näyttelemään yhdeksässä esityksessä kävelykepin kanssa saadaksemme tarpeeksi rahaa Atron ohjaaman *Peer Gyntin* tuottamiseen, hän ei edes vaivautunut kysymään, miten olin pärjännyt.”

Yleisö sen sijaan on ollut kiitollinen kaikkina näinä vuosina, kun jurkkalaiset ovat reissanheet esityksineen maata ristiin rastiin. Vappu liikuttuu kyyneliin asti kertoessaan jo viisitoista vuotta ohjelmistossa olleen *Kaksinaista*-esityksen herättämistä reaktioista. Lisämessä sokea mies talutettiin esityksen jälkeen rampin ääreen, koska hän halusi kiittää kädestä pitäen näytelmän valloittavia naisia Vappua ja **Riitta Elstelää**.

”Vappu tunnetaan muualla Suomessa paljon paremmin kuin Helsingissä. Kiertueet, joilla hän on aikanaan ollut mukana, ovat tehneet lähtemättömän vaikutuksen ihmisiin. Meidän naisillamme on vetoa, ja se on koitunut teatterin pelastukseksi”, Kalle Sandqvist vahvistaa hymyillen.

Kohti huomista

”Surullista on, ettei Teatteri Jurkka ole koskaan saanut sitä arvostusta, jonka se olisi ansainnut, vaan se on joutunut taistelemaan rajustikin olemassaolonsa puolesta. Tärkeintä on kuitenkin, että se on kiinnostanut yleisöä. Sen todistavat teatterin vieraskirjoihin taltioituneet tuhannet katsojakommentit”, Vappu Jurkka sanoo ja kertoo tuntevansa suurta kiitollisuutta elämää kohtaan saadessaan nähdä elämäntyönsä jatkuvan uusien teatterintekijöiden huomassa.

Ville Sandqvist kertoo haaveesta, jota hän on elätellyt ainakin 20 vuotta: saada Teatteri Jurkalle järjestymään turvallinen rahoituspohja, joka sallisi taiteellisesti rohkeatkin kokeilut ilman, että koko toiminta kaatuisi saman tien.

”Jos Jurkan ohjelmistossa on peräkkäin kaksi huonosti yleisöön menevää esitystä – täyttöaste jää vain 70 prosenttiin – teatteri on vaarassa kaatua. Teatterilain piirissä olevalle teatterille 70 prosentin täyttöaste on vielä suhteellisen hyvä saavutus, mutta meille se merkitsee katastrofia.” Myös Kallen tulevaisuudentoiveet nivoutuvat teatterin talouteen.

”Teatteri Jurkan periaatteisiin kuuluu maksaa työstä oikeudenmukainen korvaus, mutta aina siihen ei ole ollut mahdollisuuksia. Tavoitteenamme on, että vuonna 2005 teatteri olisi vihdoinkin velaton, jolloin voisimme maksaa taiteilijoille yhä parempaa, tai ainakin periaatteessa työehtosopimuksen mukaista palkkaa”, hän sanoo.

”Yleisön houkuttelemiseen ei tarvita Jurkka-nimistä henkilöä, vaan siihen riittävät hyvät esitykset. Viime vuosina yleisömagneeteiksi ovat nousseet kotimaiset kirjoittajat. **Juha Jokelan** kirjoittaman ja ohjaaman *Mobile Horrorin* menestys on vapauttanut Jurkan toimintaa, muttei täysin. Koska

Jurkassa ei ole kiinteätä taiteellista henkilökuntaa, jokainen esitys pyritään miehittämään parhailla tekijöillä ja näin luoda jokaiseen juttuun mahdollisimman hyvä henki. Siksi on oltava ajoissa liikkeellä. Teatterin hallituksen nykyisen puheenjohtajan **Pasi Lampelan** kanssa on ollut antoisaa työskennellä, koska hän ymmärtää pienen teatterin realiteetit ja resurssit.”

”Niin kauan kuin Kalle on mukana teatterissa, minulla on luottavainen mieli. Hän tuntee teatterin historian ja antaa arvon sille, mitä siellä on aiempina vuosikymmeninä tehty. Hän on myös nähnyt, miten vaikeata teatterin tekeminen ja sen pystyssä pitäminen on välillä ollut.

Toivoisin, että teatteri löytäisi jatkossakin sellaiset ihmiset, jotka sitoutuvat Jurkan ajatusmaailmaan ja pyrkisivät jatkamaan siellä tehtyä työtä”, Vappu Jurkka sanoo.

”Emmin tarkoituksena – se on muistaakseni kirjattu hänen testamenttiinsakin – oli se, että Teatteri Jurkan huoneisto on tulevaisuudessakin nuorten näyttelijöiden ja ohjaajien käytössä. Olen onnellinen, että näin on tapahtunut”, Sakari Jurkka lisää.

Marraskuun yhdeksäntenä päivänä Kruununhaassa juhlitaan komeasti. Juhlanäytelmäksi on valittu – tietenkin – August Strindbergin *Neiti Julie*, jonka tällä kertaa ohjaa Pasi Lampela. Sitä seuraa Villen pitkään hellimä haave, **Shakespearen Hamlet**, joka saa ensi-iltansa 26. helmikuuta.

Samuli Reunasan ohjaamassa versiossa Tanskan tapahtumat kerrotaan tällä kertaa Horation näkökulmasta.

Teatteri Jurkka on yhä iskussa. Tarina jatkuu.

Jutun lähteenä on käytetty Kaarina Kytömaan (toim.) teosta Jurkka – teatteri huoneessa. Like 2003.

Eija Mäkinen
toimittaja@taivaannapa.net